

Michał Antonowicz

Konfederacja barska w polskim dyskursie publicznym po 1989 roku

Niepodległość i Pamięć 24/4 (60), 273-290

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał Antonowicz

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Konfederacja barska w polskim dyskursie publicznym po 1989 roku¹

Słowa kluczowe

Konfederacja barska, dyskurs publiczny, prasa, kultura popularna

Streszczenie

Konfederacja barska, będąca pierwszym powstaniem narodowym znika ze świadomości kulturowej polskiego społeczeństwa. Celem artykułu jest próba zrozumienia przyczyny takiego stanu rzeczy. Zwrócono w nim uwagę na obecność konfederacji barskiej w przestrzeni publicznej po 1989 roku. Zasadniczym celem tekstu jest ukazanie sposobu narracji wydarzeń z przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII wieku w wybranych dziennikach wydawanych po transformacji ustrojowej. Przeanalizowano publikacje „Naszego Dziennika” i „Gazety Wyborczej”. Analizie poddano również działania związane z popularyzacją omawianych wydarzeń. Na koniec przedstawiono przykłady obecności barzan w kulturze popularnej.

¹ Artykuł został zrealizowany w ramach projektu badawczego «Конфедераты в Сибири: между историей и мифом» (numer projektu: 16-01-00360) pod kierownictwem doc. Swietłany A. Muliny (Omski Uniwersytet Państwowy im. F. Dostojewskiego). Projekt finansowany przez Rosyjski Fundusz Badań Zasadniczych.

Zasadniczym celem poniższej pracy jest próba wyłonienia obrazu wydarzeń historycznych z okresu 1768–1772 w polskim dyskursie publicznym po transformacji ustrojowej. We współczesnej przestrzeni publicznej temat konfederacji barskiej, jak pisze Barbara Klich-Kluczevska, ukazuje się w dwóch kontekstach. Po pierwsze, omawiany przedmiot uwagi pojawia się jako przykład silnej zależności i koneksji wiary katolickiej z tożsamością kulturową narodu polskiego. Po drugie, tradycja barska ma szczególnie znaczenie w historii regionalnej Polski².

Zagadnienia związane z pierwszym powstaniem narodowym prezentowane są przede wszystkim w prasie, lecz wspomniany przebieg informacji ma charakter epizodyczny i fragmentaryczny. Barbara Klich-Kluczevska zaznacza, że mimo pojawienia się „mody na konfederację barską” i tak wiedza dotycząca wydarzeń z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII stulecia jest na podobnym poziomie, jak w czasach PRL-u³. Podobnego zdania jest Jacek Kowalski, autor popularnonaukowej publikacji *Niezbędnik konfederata barskiego*, który pisze:

Przeciętny Polak wie o czasach konfederacji barskiej mało, żenująco mało. Tymczasem obfitość źródeł historycznych, w większości wciąż nieopublikowanych jest wprost oszałamiająca. A przede wszystkim otaczają nas, osaczają wręcz miejsca, które widziały tamte wydarzenia, godne chwalebnej lub porzucającej pamięci⁴.

Niniejszy artykuł został podzielony na trzy części. Pierwsza, zasadnicza, jest oparta na analizie ogólnopolskich dzienników wydawanych po 1989 roku w Polsce. Podstawowym źródłem analizy jest „Nasz Dziennik” i „Gazeta Wyborcza”. Główna oś zainteresowania koncentruje się na ukazaniu sposobu narracji problematyki barskiej w dziennikach informacyjno-publicystycznych. Omawiana prasa będzie postrzegana jako jedno z mediów w procesie tworzenia pamięci kulturowej, a także „ośrodka centralizującego grupę”⁵.

² B. Klich-Kluczevska, *Pamięć o konfederacji barskiej w PRL. Próba rekonesansu*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie” 2008, t. 3, s. 95–99.

³ Ibidem, s. 95–97.

⁴ J. Kowalski, *Niezbędnik konfederata barskiego*, Warszawa 2008, s. 7.

⁵ S. Orsini-Rosenberg podkreśla, że „ośrodki centralizacji grupy to dookoła czego grupują się członkowie, co uważają za wspólne dobro (siedziba główna grupy,

Kolejna część została skoncentrowana na opisie działań, które są realizowane i mają na celu popularyzację wypadków konfederackich. Są to zarówno przedsięwzięcia organizowane przez lokalne władze, towarzystwa historyczne, jak i krajoznawców. Na końcu, zaprezentowano przykłady, skądinąd nieliczne, obecności omawianego wydarzenia w kulturze popularnej.

Pod względem teoretyczno-metodologicznym punktem wyjścia będą polskie badania z okresu międzywojennego, które były prowadzone nad kwestiami tożsamości kulturowej, prasy i pamięci kulturowej. Wymienić należy przede wszystkim takich badaczy, jak Jan Assmann⁶, Stanisław Orsini-Rosenberg⁷ i Florian Znaniecki⁸. Uzupełnieniem będą publikacje Tima Edensora⁹ i Michaela Billinga¹⁰, w których skupiano się na popnacjonalizmie.

1. Konfederacja barska w prasie po 1989 roku

A) „Nasz Dziennik”

„Nasz Dziennik” jest wydawany od 1998 roku. W literaturze przedmiotu jest określany jako periodyk katolicki lub narodowo-katolicki¹¹.

majątek grupy, przedstawiciele oficjalni grupy, symbole) sztandar, pieczęć, nazwa grupy i t. d.), wartości zbiorowe grupy) wytwory kulturalne, uznane za wartości wspólne i specyficzne danego zrzeszenia[zapis oryginalny – M.A.]”; S. Orsini-Rosenberg, *Program badań socjologicznych w zakresie społecznego podłoża gospodarczego w województwach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1929, s. 14.

⁶ J. Assmann, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, Warszawa 2008.

⁷ S. Orsini-Rosenberg, op. cit.

⁸ F. Znaniecki, *Współczesne narody. Socjologiczne studium ewolucji narodów*, Warszawa 1990.

⁹ T. Edensor, *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2004.

¹⁰ M. Billing, *Banalny nacjonalizm*, Kraków 2008.

¹¹ B. Żywicka, *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989*, [w:] *Współczesne media: medialny obraz świata*, t. 2, *Studium przypadku*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2015, s. 139–155; *Nasz Dziennik*, [w:] *Media. Leksykon PWN*, red. E. Banaszekiewicz-Zygmunt, Warszawa 2000, s. 132.

W publikacjach omawianej prasy podkreślany jest ścisły związek religijności oraz Kościoła z tożsamością narodową Polaków. Na łamach dziennika poruszane są zarówno zagadnienia bieżące, związane zazwyczaj z polityką i społeczeństwem w kraju oraz za granicą, jak i wydarzenia z historii Polski. Tematyka z dziejów ukazuje się w każdym numerze i dotyczy przede wszystkim wydarzeń z okresu XX wieku. Tym samym redakcja czasopisma zaznacza swoją rolę społeczną, którą jest wychowanie patriotyczno-katolickie polskiego narodu.

Na łamach periodyku problematyka barska pojawia się okazjonalnie. Artykuły prezentujące wydarzenia sprzed pierwszego rozbioru ukazują się zazwyczaj w wydaniach rocznicowych. Poza tym należy wyróżnić publikacje, w których temat ten jest opisany fragmentarycznie i stanowi nawiązanie do innych wydarzeń.

W „Naszym Dzienniku” konfederacja jest prezentowana jako pierwsze powstanie narodowe, rokosz w obronie wiary i ojczyzny, przejaw dumy narodowej, a także patriotyzmu. W analizowanym materiale zryw ten jest określany jako sprzeciw wobec rządów króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, który przedstawiany jest jako marionetka carycy Katarzyny II¹². Przykładem może być publikacja z 18 sierpnia 2008 roku.

Zawiązana 29 lutego 1768 r. w Barze konfederacja była pierwszym powstaniem szlachty polskiej, skierowanym przeciwko Rosji, która jawnie ingerowała w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej. – W warunkach ówczesnego zagrożenia przez Rosjan nie było innego wyjścia, musiało wybuchnąć to powstanie, gdyż dalsze tkwienie w marazmie lub godzenie się na szkodliwą działalność króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, całkowicie zależnego i podporządkowanego carycy Katarzynie II, w szybkim tempie doprowadziłyby do upadku Rzeczypospolitej. Bo Rosja nie tylko militarnie, ale i politycznie przyciągała do siebie te kręgi naszej arystokracji i szlachty, które nie były w stanie w przyszłości włączyć się w obronę Polski¹³.

¹² A. Zachenter, *Jasnogórskie bitwy*, „Nasz Dziennik” 2013, nr 40 (4579), s. 13–14; J. Kowalski, *Z ryngrafem na piersi*, „Nasz Dziennik” 2013, nr 40 (4579), s. 18; P. Szubarczyk, *Z Boga ordynansu*, „Nasz Dziennik” 2013, nr 50 (4589), s. 2.

¹³ M. Żelazny, *Czczą pamięć o konfederatach*, „Nasz Dziennik” 2008, nr 192 (3209), s. 11.

Socjolog Florian Znaniecki podkreśla funkcję społeczną bohaterów zbiorowych (kult bohaterów), którzy są *de facto* wyidealizowani, lecz umożliwiają między innymi wytworzenie wspólnej pamięci kulturowej oraz solidarności zbiorowej¹⁴.

Omawiane pismo podkreśla znaczenie konfederatów w pamięci grupowej. Są oni przedstawiani jako bohaterowie zbiorowi, usposobienie najcenniejszych wartości polskiego społeczeństwa. Wyeksponowane wartości to patriotyzm, mesjanizm, religijność i odwaga. Redakcja konsekwentnie ukazuje barzan jako grupę, która „przełała krew za niepodległość Ojczyzny. (...) Ich krew jest najcenniejszym symbolem cierpienia na ziemi”¹⁵. Z kolei Piotr Szubarczyk, w sposób następujący opisuje decyzję zawieszenia konfederacji: „Przeciwstawienie się armii rosyjskiej było prawdziwym hazardem, aby się na to zdobyć, trzeba się było wsłuchać w Boży ordynans”¹⁶.

Powiązania szlachty z katolicyzmem pojawiają się w niemal każdym artykule. W jednym tekście zwrócono uwagę na wpływ barzan na upowszechnienie kultu maryjnego w Polsce.

Dla nas ważną rzeczą jest zauważenie, że dramatyczne okoliczności konfederacji przyczyniły się także do poszerzenia i utrwalenia kultu Matki Bożej jako Królowej Polski. Gdy do konfederatów król Stanisław August Poniatowski posłał swoich delegatów, Józef Pułaski napisał do nich: „Mamy najwyższą i najpotężniejszą samego Boga protekcję (...) mamy tarczę i obronę niepokalanie poczętej Marii Panny Królowej i świętych patronów rodaków naszych”. Wyrazem pobożności maryjnej konfederatów barskich były między innymi układane przez nich pieśni, w których oprócz królowania Maryi bardzo często podkreślano także Jej Niepokalane Poczęcie¹⁷.

Jak zostało to wspomniane na początku niniejszej pracy, redakcja pisma zaznacza swoją misję wychowawczo-patriotyczną. W publikacjach akcentowana jest rola wspólnego obchodzenia świąt narodo-

¹⁴ F. Znaniecki, op. cit., s. 127–129.

¹⁵ MB, *Pamiętając o bohaterach*, „Nasz Dziennik” 2005, nr 50 (2155), s. 2.

¹⁶ P. Szubarczyk, *Z Boga ordynansu*, op. cit., s. 2.

¹⁷ J. Królikowski, *Niepokalana Królowa*, „Nasz Dziennik” 2015, nr 98 (5242), s. 8.

wych i katolickich oraz pielęgnowanie miejsc pamięci¹⁸. Przy czym, w szczególności jest to wyraźne odnośnie powstania styczniowego, a także wydarzeń związanych z okresem II wojny światowej i PRL-u.

Temat barzan pojawia się przede wszystkim na przełomie lutego i marca. W treści publikacji jest przybliżany zarówno aspekt historyczny, jak i relacje z przebiegu obchodów upamiętniających omawiane wydarzenie.

Zdaniem redakcji „Naszego Dziennika” wspólne obchodzenie rocznic z okazji zawieszenia konfederacji ma istotną rolę w procesie edukacji młodzieży szkolnej i akademickiej. Publicysta Zygmunt Badurski twierdzi, że aspekt pedagogiczny pełni szczególną funkcję, ponieważ w czasach PRL-u wydarzenia z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII stulecia była traktowana jako „ruch wsteczny”. Wspomniany autor tekstów w następujący sposób opisuje omawiany problem:

Musimy przekazywać historię. Powstanie trwało cztery lata. Przez 45 lat komuniści nie chcieli o nim pamiętać, bo była to wojna za Ojczyznę i chrześcijaństwo. O powstaniu konfederatów barskich, które było najdłuższym i najbardziej krwawym powstaniem w Polsce, starano się zapomnieć¹⁹.

W podobnej konwencji pisze Piotr Szubarczyk, który podkreśla że

Konfederacja barska (1768–1772) była powstaniem narodowym w obronie wiary i wolności. Była rugowana z pamięci Polaków przez komunistyczną histografię jako ruch „wsteczny”. Komunistów raziło hasło: „Jezus-Maryja!”²⁰.

Zagadnienie cenzury minionego ustroju w Polsce jest poruszane kilkakrotnie. Wspomniany wyżej Piotr Szubarczyk w sposób następujący opisuje „odkrywania na nowo historii” z podręczników Oskara Haleckiego.

Ja, czytelnik tyłu książek o tematyce historycznej, czułem się teraz jak analfabeta. Uczylem się na nowo historii mojego Narodu i kraju. „Odkryłem” konfederację

¹⁸ Por. B. Żywicka, op. cit., s. 150–152.

¹⁹ MB, op. cit., s. 2.

²⁰ P. Szubarczyk, *Z Boga ordynansu*, op. cit., s. 2.

barską jako pierwsze powstanie narodowe. Do tej pory wiedziałem tylko z podręczników, że to był „ruch wsteczny” szlachty polskiej i atak na dobrego króla Stasia, co karmił biednych artystów na obiadach czwartkowych. Dowiedziałem się, że to nie my sami na sobie dokonaliśmy rozbiorów, z powodu naszych „wad” (co nam nachalnie powtarzała propaganda komunistyczna), tylko że zrobili to w zмовie nasi sąsiedzi²¹.

Odrębna grupa publikacji to artykuły, w których publikowane są sprawozdania z konferencji naukowych lub popularnonaukowych i spotkań edukacyjnych na temat konfederacji barskiej²².

B) „Gazeta Wyborcza”

Problematyka konfederacji barskiej poruszana jest również na łamach „Gazety Wyborczej”. W literaturze przedmiotu pismo to określone jest jako liberalno-demokratyczne. Na polskim rynku ukazuje się od 1989 roku, zaś publikowany materiał dotyczy przede wszystkim wydarzeń bieżących z zakresu polityki, ekonomii, problemów społecznych i szeroko rozumianej kultury w Polsce oraz za granicą²³.

Redakcja pisma rzadko publikuje materiał poświęcony wydarzeniom z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII. Artykuły poświęcone wyłącznie konfederacji ukazują się okazjonalnie i zazwyczaj ma to miejsce na przełomie lutego i marca. Poza tym, są to publikacje, w których omawiane wydarzenie historyczne przedstawiane jest w sposób fragmentaryczny. Ogólna liczba tekstów, w których pojawiają się jakiegokolwiek nawiązania do barzan to niespełna czterdzieści.

W dyskursie „Naszego Dziennika” omawiane wydarzenie przedstawiane jest jako bohaterskie powstanie narodowe, z kolei w „Gazecie Wyborczej” sposób prezentacji nie jest tak jednoznaczny. Z jednej strony, konfederacja postrzegana jest jako pierwszy zryw powstańczy,

²¹ Idem, *Moje lektury*, „Nasz Dziennik” 2014, nr 17 (4859), s. 11.

²² W 2008 roku zrelacjonowano dwie konferencje. Pierwsza pt. „Konfederacja barska – jej konteksty i tradycje”, która została zorganizowana w Raperswilu [*240-lecie konfederacji barskiej*, „Nasz Dziennik” 2008, nr 226 (3243), s. 12], druga w Juszczach (woj. małopolskie), która miała charakter popularnonaukowy [M. Żelazny, op. cit., s. 11.].

²³ B. Żywicka, op. cit., s. 149–154; *Gazeta Wyborcza*, [w:] *Media. Leksykon PWN*, red. E. Banaszekiewicz-Zygmunt, Warszawa 2000, s. 70.

z drugiej to „wojna domowa”, „krwawy zryw szlachty”, który między innymi przyczynił się do rozbioru Rzeczypospolitej²⁴.

Przykładem takiego stanowiska wobec wydarzeń z okresu 1768–1772 są artykuły Józefa Krzyka. Publicysta nie kontestuje patriotycznych determinantów konfederatów, którzy *notabene* jako pierwsi podjęli walkę partyzancką w imię wolności, ojczyzny i wiary katolickiej. Jednocześnie poddaje w wątpliwość przygotowanie pod względem taktycznym, militarnym, strategicznym i dyplomatycznym barzan. Dla scharakteryzowania omawianych wydarzeń, autor przytacza słowa Pierra Taulesa, który przybył do Polski, aby ocenić ówczesną sytuację Rzeczypospolitej. Powstanie polskiej szlachty określał jako „splot śmieszności, nedorzecznosci i dziwactwa i wyśmiewał ich słabość, bałamuctwo i błagę”²⁵. Zdaniem wspomnianego publicysty zawieszenie konfederacji barskiej przyniosło „tragiczne konsekwencje”. Wymienia przede wszystkim bunt chłopów, represje wobec szlachty, zsyłki na Syberię i w końcowym rezultacie pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej²⁶.

Poza tym, Józef Krzyk podaje, że jedna z przyczyn porażki konfederatów wiąże się z podjętą decyzją porwania króla Stanisława Augusta. Próba ta przyczyniła się do zerwania stosunków państw europejskich z barzanami, oznaczając w rezultacie porażkę i rozbiór²⁷.

Z kolei Włodzimierz Kalicki przedstawia alternatywną historię z lat 1768–1772. Wydarzenia potoczyłyby się inaczej, gdyby Anglia zaangażowała się w sprawy ówczesnej Polski lub gdyby Stanisław August Poniatowski prowadził zdecydowaną politykę (np. wszedł w sojusz z barzanami)²⁸.

Powtarzającym się tematem poruszonym przez redakcję jest mitologizacja dziejów polskich. Za przykład tego typu materiału może posłużyć tekst Macieja Janowskiego, który omawia mit walki o wolność w tradycji szlacheckiej, a tym samym, zdaniem autora, w pamięci

²⁴ W. Kalicki, *3 maja, 30 lat później*, <http://wyborcza.pl/1,76842,1456480.html> [dostęp: 2.10.2017].

²⁵ J. Krzyk, *Tumult, rokosz, zamach stanu*, http://wyborcza.pl/alehistoria/1,121681,17083209,Tumult_rokosz_zamach_stanu.html [dostęp: 2.10.2017].

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ W. Kalicki, op. cit.

kulturowej Polaków. W artykule autor podkreśla, że historia konfederacji barskiej mieści się w kanonie legendy walki o wolność i wiarę. Zdaniem publicysty konflikt między szlachtą i monarchami był w głównej mierze elementem sporu w rywalizacji o kontrolę, przywileje oraz majątki w I Rzeczpospolitej²⁹.

Na łamach „Gazety Wyborczej” przybliżyła się w sposób bardziej szczegółowy dwie postacie. Jest to Kazimierz Pułaski oraz Maurycy Beniowski³⁰. Pierwszy przedstawiony jest w artykule, który dotyczy problemu budowy pomnika poświęconego tej osobie na Łemkowszczyźnie. W pamięci zbiorowej mieszkańców wioski Izby (Beskid Niski) postać ta utrzymała się jako wróg Łemków, odpowiedzialny za gwałty, grabieże i mordy na mieszkańcach wioski, a także okolic³¹.

Druga postać jest przedstawiona jako zesłaniec syberyjski, kolonista i „król Madagaskaru”.

[Maurycy Beniowski – M.A.] uczestnik konfederacji barskiej zesłany na Kamczatkę, uciekł z niej drogą morską, płynąc wzdłuż Japonii, Chin, wokół Afryki, do Francji. Pod wrażeniem tej eskapady Francuzi powierzyli mu zorganizowanie wyprawy na Madagaskar, gdzie dotarł w 1774 r. Po dwóch latach opanował część wyspy i powrócił do Europy. Na Madagaskarze pojawił się ponownie w 1785 r., podporządkowało mu się wtedy kilka malgaskich plemion, dzięki czemu zdobył wiele francuskich fortów. Rok później zginął w potyczce z Francuzami. Beniowski przeszedł do legendy, pisano o nim wiersze, książki i sztuki teatralne. Sam w pamiętnikach nazywał się „królem Madagaskaru”³².

²⁹ M. Janowski, *Duch publiczny egzaltować – fragment «Dziejów inteligencji...»*, „Gazeta Wyborcza” 2008, nr 279 (5889), s. 26–27.

³⁰ Problem konfederacji barskiej obecny jest w publikacji dotyczącej Adama Mickiewicza i jego rodziny. Autor tekstu zaznacza patriotyzm Mickiewiczów, którzy angażowali się w powstania narodowe, w tym konfederację barską (*Mickiewicz Adam*, „Gazeta Wyborcza”, <http://wyborcza.pl/1,75248,94572.html> [dostęp: 2.10.2017]). Inny przykład to historia rodziny Piotra Beauore, wspomniany został Antoni Józef Beauore, uczestnik konfederacji, a następnie zesłaniec (*Co to znaczy „człowiek bogaty”?* [rozmawiała Dominika Wielowiejska], „Gazeta Wyborcza” 2010, nr 4 (6220), s. 24–25).

³¹ B. Kuraś, *Łemkowie pokonali Pułaskiego*, „Gazeta Wyborcza” 2010, nr 172 (6990), s. 2.

³² M. Wąs, *Polacy na Madagaskar*, „Gazeta Wyborcza”, <http://wyborcza.pl/alehiistoria/1,121681,13566979> [dostęp: 2.10.2017].

Innym typem publikacji nawiązującym do wypadków z lat 1768–1772 są recenzje sztuk teatralnych, w których pojawiają się motywy konfederackie. Jest to przede wszystkim twórczość Mikołaja Grabowskiego, który wystawił sztukę teatralną na podstawie powieści *Listopad* autorstwa Henryka Rzewuskiego. Reżyser ukazuje analogiczne problemy społeczne i polityczne XVIII-wiecznej i współczesnej Polski, podkreślając spór społeczny na osi „patrioci” *versus* „Europejczycy”³³. Oprócz tego, publikowane są komentarze do twórczości literackiej, kinematograficznej i muzycznej, w której pojawia się zagadnienie konfederacji barskiej. Są to między innymi *Mój przyjaciel król* autorstwa Józefa Hena³⁴ i *Księgi Jakubowe* Olgi Tokarczuk³⁵.

2. Konfederacja barska a edukacja

Problematyka barska jest również poruszana w kontekście działań edukacyjnych pozaformalnych. Są to przede wszystkim inicjatywy towarzystw historycznych, rekonstrukcyjnych i miłośników wydarzeń z okresu I Rzeczypospolitej, w tym z lat 1768–1772.

Za pierwszy przykład może posłużyć działalność Towarzystwa Upamiętniania Konfederacji Barskiej w Krakowie. Celem stowarzyszenia jest organizacja imprez upamiętniających konfederację barską (są one współorganizowane z Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana w Krakowie). W inicjatywach tych uczestniczą przede wszystkim mieszkańcy Krakowa, przy szczególnym uwzględnieniu młodzieży szkolnej³⁶.

Program takich spotkań jest stały. Składa się z mszy świętej koncelebrowanej w kościele oo. Kapucynów, części artystycznej, apelu i wy-

³³ Premiera spektaklu odbyła się 23 stycznia 1982 roku w Teatrze Polskim w Poznaniu. Sztuka była wystawiana również w Teatrze im. Juliusza Słowackiego w Krakowie (18 marca 1983 r.). W 1995 roku AB Film Production nagrało spektakl telewizyjny *Listopad*, reż. A. Grabowski (Ł. Drewniak, *Grabowski, czyli optymizm (4)*, „Dialog. Miesięcznik poświęcony dramaturgii współczesnej teatralnej, filmowej, radiowej, telewizyjnej” 1999, nr 12 (517), s. 160, 162).

³⁴ J. Hen, *Powrót króla*, http://wyborcza.pl/magazyn/1,124059,14918459,Powrot_krola.html [dostęp: 2.10.2017].

³⁵ *Jak powstały „Księgi Jakubowe”*, „Gazeta Wyborcza” 2014, nr 294 (8325), s. 27.

³⁶ Zob. <http://www.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=12614> [dostęp: 27.11.2016].

kładu na temat wydarzeń z okresu 1768–1772. Uroczystości odbywają się w pobliżu Krzyża Konfederatów w Krakowie³⁷.

Poza tym, omawiane Towarzystwo zajmuje się popularyzacją historii barzan poprzez organizowane konferencje, seminaria lub spotkania edukacyjno-warsztatowe. Są to one skierowane zarówno do naukowców, nauczycieli, uczniów, jak i lokalnej społeczności³⁸.

Kolejną organizacją, również działającą na terytorium Małopolski jest Towarzystwo Przyjaciół Lanckorony. Jej celem jest między innymi zagospodarowanie okolic zamku lanckorońskiego, wytyczenie szlaków turystycznych, konserwacja pomników i cmentarzy (np. Kaplicy Konfederatów Barskich, Grobowca Sypowskich), prowadzenie działalności edukacyjnej i popularnonaukowej w Lanckoronie i okolicach.

W kontekście tematu artykułu należy wyróżnić dwa działania. Przede wszystkim jest to „Rajd Szlakami Konfederatów Barskich. Na tropach historii”. Od 2006 roku jest to przedsięwzięcie realizowane corocznie. Celem rajdu jest popularyzacja lokalnej turystyki i historii związanej z barzanami w Lanckoronie³⁹.

Drugim przedsięwzięciem Towarzystwa jest zainicjowanie działalności Izby Pamięci w Muzeum w Lanckoronie. W placówce tej gromadzone są obiekty w postaci listów, rysunków, map, biografii, obrazów związanych z konfederatami i regionem.

W procesie edukacji historycznej ważną rolę pełnią grupy rekonstrukcyjne. W Polsce działa kilka tego typu organizacji, które odtwarzają wydarzenia z lat 1768–1772. Jest to między innymi Grupa Rekonstrukcji Historycznej „Konfederacja”⁴⁰, Grupa Rekonstrukcji Histo-

³⁷ Zob. <http://www.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=12695> [dostęp: 27.11.2016].

³⁸ P. Boroń, *Dziedzictwo Konfederacji Barskiej*, „Tygodnik Salwatorski”, nr 10 (951); zob. <http://www.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=12695> [dostęp: 23.11.2016]; zob. <http://www.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=12614> [dostęp: 23.11.2016]; zob. <http://www.viii-lo.krakow.pl/fotokronika/2014-2015/marzec/obchody-rocznicy-konfederacji-barskiej/> [dostęp: 27.11.2016]; zob. <http://xilo.krakow.pl/news.php?readmore=338> [dostęp: 23.11.2016].

³⁹ Jest to kapliczka św. Onufrego, Izba Pamięci, Krzyż Konfederatów Barskich na Dziale Paleckim, Kapliczka w Lesie Groby, Jastrzębia-Dwór, Kapliczka Konfederatów Barskich oraz ulica Konfederatów Barskich.

⁴⁰ <http://fundacja.polskahistoryczna.pl/> [dostęp: 10.11.2016].

rycznych Kampinos⁴¹, Rota Ryngraf⁴², Polskie Stowarzyszenie Łucznicstwa Polskiego⁴³, Fundacja „Pro Anima”⁴⁴ i Polska Rewia Konna⁴⁵.

Ponadto należy wyróżnić dwa projekty społeczne. Pierwszy był realizowany przez Zespół Szkół Technicznych i Ogólnokształcących z Oddziałem Integracyjnym im. Stanisława Staszica w Białymstoku i trwał od października 2011 do stycznia 2013 roku.

Celem omawianej inicjatywy było przeprowadzenie szkoleń, warsztatów edukacyjnych, wyznaczenie szlaku związanego z bitwą pod Białymstokiem (15 lipiec 1769 r.), ustawienie tablicy informującej o bitwie, a także popularyzacja wiedzy dotyczącej gen. Kazimierza Pułaskiego i wydarzeń sprzed pierwszego rozbioru.

Pomysłodawcy zaznaczają, że jest to szansa z jednej strony na kształcenie młodego pokolenia, a z drugiej na promocję regionu turystycznego. Końcowym efektem projektu było wydanie publikacji *Bitwa pod Białymstokiem. 1769* (Białystok 2012), w której przedstawiono historyczno-polityczny kontekst konfederacji barskiej, a także wydarzenia i postaci związane z Podlasiem w XVIII wieku⁴⁶.

Omawiana tematyka stanowiła zasadniczy problem projektu społeczno-edukacyjnego autorstwa dwóch uczennic gimnazjum z Bielska-Białej. Zamierzeniem przedsięwzięcia było zbadanie wiedzy historycznej wśród lokalnej społeczności. Przeprowadzono badania ilościowe, w ramach których pytano zarówno o wydarzenia z lat 1768–1772, jak i pomnik upamiętniający barzan w centrum miasta⁴⁷. Wyniki badań przedstawione zostały w lokalnych mediach:

⁴¹ <http://grupa-kampinos.prv.pl/pl/001/> [dostęp: 7.11.2016].

⁴² J. Maroszek, M. Skrypko, *Bitwa pod Białymstokiem. Przewodnik do szlaku historycznego*, Białystok 2012, s. 97–99.

⁴³ *Ibidem*, s. 102–107.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 107–108.

⁴⁵ <http://www.pokazykonne.org/> [dostęp: 7.11.2016].

⁴⁶ „Szlak i niniejszy przewodnik umożliwią przygotowanie nowego produktu turystycznego – stworzenie tradycji cyklicznych inscenizacji historycznych, dla których kanwą będzie wydarzenie militarne z końca XVIII wieku”; J. Maroszek, M. Skrypko, *op. cit.*, s. 7.

⁴⁷ Zob. <https://sdim.sejm.gov.pl> [dostęp: 12.11.2016].

Przepytałyśmy sześćdziesiąt pięć osób. Niestety, jedynie 14% ankietowanych wiedziało o istnieniu pomnika na placu Ratuszowym i o samej konfederacji barskiej. Zapytałyśmy trzydzieści kobiet (46%) i trzydziestu pięciu (54%) mężczyzn. Aż pięćdziesiąt sześć osób nie знаło pomnika i historii konfederacji barskiej. Tylko dziewięć osób kojarzyło wybrane przez nas miejsce pamięci⁴⁸.

Na koniec warto wspomnieć o działalności pojedynczych osób, krajoznawców i historyków-amatorów. Taką osobą jest między innymi Dariusz Zając, który wraz z grupą miłośników Beskidu Niskiego publikuje materiały dotyczące konfederacji barskiej w regionie. Są to fotografie i opisy przybliżające miejsca pamięci w postaci grobów, pomników, kapliczek i tablic⁴⁹.

3. Konfederacja barska w kulturze popularnej

Tematyka konfederacji barskiej obecna jest również we współczesnej kulturze popularnej. Przyjmując założenia teoretyków badań nad współczesnymi procesami kulturowymi, którzy podkreślają koherencję kultury popularnej z tożsamością kulturową, należy zwrócić uwagę na rolę powszechnych praktyk codziennych, posiadających *de facto* znaczącą rolę w kształtowaniu samoświadomości narodowej⁵⁰.

Za pierwszy tego typu przykład posłuży gra planszowa „Proch i stal. Gra o Konfederatach Barskich w Tyńcu”. Opowiada ona o obronie klasztoru tynieckiego z 1772 roku. Do gry dołączona została krótka, czterostronicowa notka historyczna, przybliżająca wypadki z okresu 1768–1772. Ogólnym celem graczy jest przetrwać i utrzymać klasztor tyniecki przez określoną liczbę tur. Jest to gra kooperacyjna. Wszyscy gracze stanowią zespół, a przeciwnikiem są oddziały rosyjskie.

Drugim przykładem jest etykieta piwa produkowanego w Warce. W jednej z serii butelek i naczyń pojawia się wizerunek Kazimierza Pu-

⁴⁸ Zob. <http://www.radiobielsko.pl/news/28811-Bielszczanie-nie-znaja-tego-miejsca.html> [dostęp: 12.11.2016].

⁴⁹ Zob. http://www.beskid-niski-pogorze.pl/konfederacja/konfederacja_barska.php [dostęp: 12.11.2016].

⁵⁰ M. Billing, op. cit.; T. Edensor, op. cit.

łaskiego. Jest to ważna postać w historii tego dawnego miasta królewskiego Korony Królestwa Polskiego. Aktualne władze lokalne podkreślają powiązania rodzinne Pułaskich z Warką, w której między innymi znajduje się pomnik i muzeum imienia Kazimierza Pułaskiego. Ponadto, w mieście organizowane są wydarzenia kulturalno-społeczne i naukowe upamiętniające jednego z przewodców konfederacji barskiej⁵¹.

Postać Pułaskiego pojawia się również na koszulkach. Znajduje się na nich napis: „Konfederacja Barska”, a następnie fragment hymnu:

Nie uklękniemy przed mocarzy władzą
Choćby na smokach wojska latające, Nas nie zatrwożą.

Kolejnym elementem, w którym pojawia się tematyka barska jest twórczość Jacka Kowalskiego i Jacka Kaczmarskiego. W swoich utworach pieśniarze nawiązują do wydarzeń z XVIII wieku, podkreślają bohaterstwo konfederatów, a ówczesne wydarzenia porównują do współczesności.

Na podstawie przedstawionego materiału można skonstatować kilka zasadniczych wniosków, przy czym należy podkreślić, że zaproponowane podsumowania oparte są na wybranych przykładach. Z tego powodu niniejszy tekst należy traktować jako przyczynek do całościowych studiów nad zagadnieniem konfederacji barskiej w przestrzeni publicznej.

Na bazie analizowanych ogólnopolskich dzienników informacyjno-publicystycznych wydanych po 1989 roku w Polsce można stwierdzić, po pierwsze, że we współczesnej prasie konfederacja barska nie jest wydarzeniem historycznym, które stanowi atrakcyjną oś zainteresowań. Artykuły poruszające wydarzenia okresu 1768–1772 są publikowane okazjonalnie lub mają charakter fragmentaryczny. Analizując „politykę historyczną” dzienników można stwierdzić, że zdecydowana liczba artykułów dotyczy wydarzeń z XX wieku, w szczególności po 1945 roku. Po drugie, w porównywanych periodykach sposób narracji omawianego tematu jest zróżnicowany. Na łamach „Naszego Dziennika” konfederacja jest to bohaterski zryw patriotów polskich,

⁵¹ R. Matyjas, *Warka jako ośrodek życia patriotycznego na południowym Mazowszu*, [w:] *Polski obyczaj patriotyczny od XVIII do przełomu XX/XXI w.: ciągłość i zmiana*, (red.) A. Stwarz, W. Wysocki, Warszawa 2007, s. 195, 205–206, 208, 213–214.

którzy w imię ojczyzny i katolicyzmu są w stanie oddać życie. Ponadto, podkreślany jest silny związek katolicyzmu z polskością. Z kolei w publicystyce „Gazety Wyborczej”, obraz konfederacji barskiej jest ukazywany w sposób dwuznaczny. W artykułach prezentowany jest zarówno materiał podkreślający bohaterstwo i patriotyzm barzan, jak i elementy – zdaniem redakcji – mityczne, romantyczne wypadków z okresu 1768–1772. W publikacjach przeważają informacje przedstawiające omawiane wydarzenia jako „wojnę domową”, „krwawy zryw” determinowany interesem poszczególnych grup społecznych.

Działania popularyzatorskie, których celem jest upowszechnianie wydarzeń barskich skoncentrowane są na aspekcie edukacyjnym i promocyjnym. Realizowane jest to zarówno poprzez działalność muzealną, wycieczki historyczno-krajoznawcze, jak i rekonstrukcje historyczne. Dodatkowo, wspomniane działania umożliwiają promocję regionu jako obszaru turystycznego. Z kolei temat konfederacji barskiej w szeroko rozumianej kulturze popularnej ogranicza się do kilku przypadków.

Michał Antoniewicz

Bibliografia

Prasa

240-lecie konfederacji barskiej, „Nasz Dziennik” 2008, nr 226 (3243).

Boroń P., *Dziedzictwo Konfederacji Barskiej*, „Tygodnik Salwatorski”, nr 10 (951).

Co to znaczy „człowiek bogaty”? [rozmawiała Dominika Wielowieyska], „Gazeta Wyborcza” 2010, nr 4 (6220).

Hen J., *Powrót króla*, http://wyborcza.pl/magazyn/1,124059,14918459,Powrot_krola.html [dostęp: 2.10.2017].

Kalicki W., *3 maja, 30 lat później*, <http://wyborcza.pl/1,76842,1456480.html> [dostęp: 2.10.2017].

Kowalski J., *Z ryngrafem na piersi*, „Nasz Dziennik” 2013, nr 40 (4579).

Królikowski J., *Niepokalana Królowa*, „Nasz Dziennik” 2015, nr 98 (5242).

Krzyk J., *Tumult, rokosz, zamach stanu*, http://wyborcza.pl/alehistoria/1,121681,17083209,Tumult_rokosz_zamach_stanu.html [dostęp: 2.10.2017].

Kuraś B., *Lemkowie pokonali Pułaskiego*, „Gazeta Wyborcza” 2010, nr 172 (6990).

Jak powstały „Księgi Jakubowe”?, „Gazeta Wyborcza” 2014, nr 294 (8325).

Janowski M., *Duch publiczny egzaltować – fragment «Dziejów inteligencji...»*, „Gazeta Wyborcza” 2008 nr 279 (5889).

MB, *Pamiętając o bohaterach*, „Nasz Dziennik” 2005, nr 50 (2155).

Mickiewicz Adam, <http://wyborcza.pl/1,75248,94572.html> [dostęp: 2.10.2017].

Szubarczyk P., *Z Boga ordynansu*, „Nasz Dziennik” 2013, nr 50 (4589).

Szubarczyk P., *Moje lektury*, „Nasz Dziennik” 2014, nr 17 (4859).

Wąs M., *Polacy na Madagaskar*, <http://wyborcza.pl/alehistoria/1,121681,13566979> [dostęp: 2.10.2017].

Zachenter A., *Jasnogórskie bitwy*, „Nasz Dziennik” 2013, nr 40 (4579).

Żelazny M., *Czczą pamięć o konfederatach*, „Nasz Dziennik” 2008, nr 192 (3209).

Encyklopedie, słowniki

Nasz Dziennik, [w:] *Media. Leksykon PWN*, red. E. Banaszkiewicz-Zygmunt, Warszawa 2000.

Gazeta Wyborcza, [w:] *Media. Leksykon PWN*, red. E. Banaszkiewicz-Zygmunt, Warszawa 2000.

Monografie i opracowania

Assmann J., *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, Warszawa 2008.

Billing M., *Banalny nacjonalizm*, Kraków 2008.

Drewniak Ł., *Grabowski, czyli optymizm (4)*, „Dialog. Miesięcznik poświęcony dramaturgii współczesnej teatralnej, filmowej, radiowej, telewizyjnej” 1999, nr 12 (517), s. 155–170.

Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2004.

Klich-Kluczevska B., *Pamięć o konfederacji barskiej w PRL. Próba rekonesansu*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie” 2008, t. 3, s. 95–99.

Kowalski J., *Niezbędnik konfederata barskiego*, Warszawa 2008.

Maroszek J., Skrypko M., *Bitwa pod Białymstokiem. Przewodnik do szlaku historycznego*, Białystok 2012.

Matyjas R., *Warka jako ośrodek życia patriotycznego na południowym Mazowszu*, [w:] *Polski obyczaj patriotyczny od XVIII do przełomu XX/XXI w.: ciągłość i zmiana*, (red.) A. Stwarz, W. Wysocki, Warszawa 2007.

Orsini-Rosenberg S., *Program badań socjologicznych w zakresie społecznego podłoża gospodarczego w województwach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1929.

Znanięcki F., *Współczesne narody. Socjologiczne studium ewolucji narodów*, Warszawa 1990.

Żywicka B., *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989*, [w:] *Współczesne media: medialny obraz świata*, t. 2, *Studium przypadku*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2015, s. 139–155.

Strony internetowe

<http://www.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=12614> [dostęp: 27.11.2016].

<http://www.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=12695> [dostęp: 23.11.2016].

<http://www.viii-lo.krakow.pl/fotokronika/2014-2015/marzec/obchody-rocznicy-konfederacji-barskiej/> [dostęp: 27.11.2016].

<http://xilo.krakow.pl/news.php?readmore=338> [dostęp: 23.11.2016].

<http://fundacja.polskahistoryczna.pl/> [dostęp: 10.11.2016].

<http://grupa-kampinos.prv.pl/pl/001/> [dostęp: 7.11.2016].

<http://www.pokazykonne.org/> [dostęp: 7.11.2016].

<https://sdim.sejm.gov.pl> [dostęp: 12.11.2016].

<http://www.radiobielsko.pl/news/28811-Bielszczanie-nie-znaja-tego-miejsca.html> [dostęp: 12.11.2016].

http://www.beskid-niski-pogorze.pl/konfederacja/konfederacja_barska.php [dostęp: 12.11.2016].

The Bar Confederation in the Polish Public Discourse After 1989

Keywords

Bar Confederation, public discourse, the press, popular culture

Summary

The Bar Confederation – the first national uprising, disappears from the cultural consciousness of Polish society. The purpose of this article is an attempt to understand the cause of this condition. It draws attention to the presence of the Bar Confederation in public space after 1989. The main purpose of the text is to depict the way of narrating the events from the turn of 1860s and 1870s in selected diaries published after the political transformation. The author analyzed publications in *Nasz Dziennik* and *Gazeta Wyborcza*, as well as the activities related to the popularization of the events discussed. Finally, examples of the presence of Barzans in popular culture are presented.

Konföderation von Bar im Polnischen Diskurs nach 1989

Schlüsselwörter

die Konföderation von Bar, der öffentliche Diskurs, die Presse, die Popkultur

Zusammenfassung

Die Konföderation von Bar, die den ersten nationalen Aufstand ist, verschwindet aus dem Kulturbewusstsein der polnischen Gesellschaft. Dem Zweck dieses Artikel ist es, damit man die Ursache des Sachstandes verstehen kann. Es hat das Vorhandensein der Konföderation in öffentliche Gebiet nach 1989 unterstrichen. Der Artikel trägt hauptsächlich der Narrationsweise über die Ereignissen an der Wende der Sechziger und Siebziger des 18. Jahrhunderts in ausgewählten Tagebücher, die nach der politischen Transformation veröffentlicht wurden. Die Publikationen in „Dziennik” und „Gazeta Wyborcza” wurden analysiert. Außerdem wurden die Maßnahmen im Zusammenhang mit der Verbreitung der betreffenden Ereignissen untersucht. Am Ende wurden die Beispiele des Vorhandenseins der Menschen aus Bar in Popkultur dargestellt.

Барская конфедерация в польской сфере общественной дискуссии после 1989 года

Ключевые слова

Барская конфедерация, общественная дискуссия, пресса, популярная культура

Краткое содержание

Барская конфедерация, будучи первым в истории польским национальным восстанием исчезает с культурного сознания польского общества. Целью статьи является попытка понять причины такого положения вещей. В статье обращено внимание на присутствие Барской конфедерации в общественном пространстве после 1989 года. Главная цель статьи – освещение способа подачи событий имевших место на переломе шестидесятых и семидесятых годов XVIII века в избранных ежедневных газетах, издаваемых после польской политической трансформации. Проведён анализ публикаций в газетах „Nasz Dziennik” («Наш Дзэнник») и „Gazeta Wyborcza”(«Газета Выборча»). Анализ коснулся также действий, связанных с популяризацией оговариваемых исторических событий. Под конец статьи представлены примеры «существования барских конфедератов» в популярной культуре.